

Законодавно-їравниої функционален їоїсїил во їексїовиїе од македонскиої їазик

ЛИДИЈА ТАНТУРОВСКА

(Скоїје)

Според стилистичките проучувања, законодавно-їравниої їоїсїил зазема рамноправно место со оїшїесїивено-їолиїи;киої, диїло-маїскиої и їерсоналної функционален їоїсїил во административниот фунцкионален стил. Се разбира дека заедничките карактеристики ги вклучуваат во административниот функционален стил. Познато е дека административниот функционален стил го претставува їазикот што се употребува во рамките на деїноста на државните институции (внатре во државата и во однос со другите држави), потоа во рамките на односите меѓу државата и различните организации и на країот, го опфаќа општењето меѓу граѓанинот и државата, и обратно (Л. Минова-Ѓуркова 2003: 305). Од друга страна, пак, секої од постиловите има свои карактеристики со кои се препознава. Се разбира дека секої од потстиловите покажува свои црти. Каї законодавно-правниот потстил доаѓа до израз авторитетот на власта. Државата е таа што со правни акти ги регулира односите меѓу државните органи и граѓаните. Преку правни акти граѓаните се обврзуваат на нешто, им се наредува нешто или пак им се забранува некаква деїност. Информираноста, прецизноста, објективноста, стандардизацијата, императивноста, отсуството на емотивноста и особено клишираноста се пре-

познатливите карактеристики на законодавно-правниот функционален потстил. Официјланите документи од овој функционален потстил се составени според општоприфатливи норми за изложување на содржината, што подоцна ја дава и главната карактеристика – клишираноста. Се разбира, ваквите текстови се наменети за граѓаните, па од тие причини треба да бидат јасни и разбирливи за нив, што не е чест случај.

Од јазичните карактеристики на законодавно-правниот потстил во поглед на лексиката ќе одбележиме дека се застапени главно термини од областа на правото. Во поглед на морфологијата ќе го истакнеме именскиот карактер на текстовите, како и отсуството на индивидуализација во текстовите. Декомпонираниот прирок, пасивните реченици, потоа условните, причинските и последичните реченици се дел од синтаксичките карактеристики на овој функционален потстил.

Република Македонија од 1945 година па до денес, како одделна формација (првин како република на СФРЈ, потоа како држава) има доживеано различни општествено-политички промени. Тие, секако, извршиле влијание врз јазикот, а со тоа и врз административниот функционален стил. Особено треба да се истакне фактот што од пред прогласувањето на независноста во 1991 година, донесувањето законски акти стана честа појава во Парламентот. Меѓу нив треба да се споменат и двата устава, т.н. рамковен договор, стотици закони итн. Тоа беше повод да се зафатиме со истражување на законодавно-правниот функционален потстил. Меѓутоа, не треба да се одбегне фактот дека некои “првични” закони сè уште “чекаат” на ред да влезат во правна процедура (како на пр. *Законой за грбој на Република Македонија*).

Проследувањето на тематските законски акти¹ ни дава можност на последователност, која пак е солидна почва за следење на јазичните карактеристики на законодавно-правниот потстил во македонскиот јазик за добивање целосна слика за развојот на јазичните карактери-

1 Ги зедовме предвид законските акти што се однесуваат на државните симболи на Република Македонија, на стандардизацијата на географските имиња на Република Македонија, на научноистражувачката работа во Република Македонија, како и на уставите на Република Македонија, како највисоки законски акти во една држава (станува збор за околу педесетина законски акти).

стики, од една страна, како и односот кон нормата, од друга страна. Споредувајќи ги содржините на законите, ќе забележиме дека законите од едното општествено уредување се разликува од законите од другото општествено уредување најмногу во терминологијата, поради различната организација на одделни дејности. (На пр., термините: *сѝручна поодгојовка, сѝручни звања, сѝручен сорабојник* итн. од постарите закони што се однесуваат на научноистражувачката дејност, во законот од 1996 година не постојат) или пак *научниите исиѝувања* од законот од 1967 г. се заменети со (точното или погрешното пишување) *научноисѝражувачка/ научно-усѝражувачка дејности* во другите закони).

Ако се направи преглед на јазикот во законските текстови, треба да се има предвид дека зборуваме за јазични карактеристики во законските текстови:

а) општи јазични карактеристики на законодавно-правниот потстил, кои се среќаваат и во другите потстилови од административниот функционален стил;

б) специфични јазични карактеристики на законодавно-правниот потстил, кои го одвојуваат законодавно-правниот постил од другите потстилови од административниот функционален стил.

Се разбира дека границата меѓу општите и специфичните јазични карактеристики не може да биде остра. Се случува некои јазични карактеристики да се наоѓаат само во два од потстиловите.

Веќе споменавме дека *клишираноста*, употребата на затврдените форми и изрази, како и едноличноста на речениците се заеднички карактеристики не само на законодавно-правниот потстил, туку и воопшто за целиот административен стил.

На самиот почеток или во првите редови од Службените весници² на Република Македонија, во кои се печатат законските акти што ги анализираме, обично среќаваме: *Врз основа на член* или *На основа на член ...* или пак *Врз основа член* или *... на основа член ...* итн.

Обично, на почетокот е именуван и вршителот на дејството што го донесува законскиот акт:

² Законските акти се ијавуваат во списанието „Службен весник на РМ“.

Народното собрание на Народна Република Македонија, на своето второ вонредно заседание одржано на 27 јули 1946 година го донесе следниот ЗАКОН За грбот на Народна Република Македонија.

Најчести глаголи во воведниот дел од овие законски текстови се: *донесе/донесува, реши/решава, издава*.

Набројувањето е општа карактеристика на административниот функционален стил, која ја среќаваме во анализираните текстови. Најчесто, при набројувањето, се среќаваат арапските броеви. На пр.:

Грбот на Република Македонија се употребува:

- 1) во состав на државниот печат ...
- 2) во состав на печатот ...
- 3) во службените натписи...
- 4) на објектите ...
- 5) во други случаи ...;

Набројувањето, како појава, се среќава и без броеви, т.е. со цртки. На пример:

Темелни вредности на уставниот поредок на Република Македонија се:

- основните слободи и права на човекот и граѓанинот признати во меѓународното право и утврдени со Уставот;
- слободното изразување на националната припадност;
- владеењето на правото; ...

Набројувањето може да биде и во една реченица:

Со статутот на научната установа поблиску се определуваат задачите и внатрешна организација, составот, делокругот и одговорноста на органите на управувањето, положбата на работните единици и правата и должностите на работните луѓе во управувањето, прашањата за кои непосредно одлучува работната заедница и начинот на одлучувањето, начинот на утврдувањето на програмата на научната работа, начелата за формирањето и распределбата на средствата, одредби за научните и за стручните работници и нивниот избор односно преизбор и разрешување, работните и други прашања од значење на самоуправувањето и работењето на научната установа.

Понекогаш се добиваат долги реченици во кои при набројувањето тешко може да се следи информацијата што треба да биде искажана.

Обично вакви примери среќаваме во законите од претходното општествено уредување:

Работниците во основните организации на здружениот труд и во работните заедници што вршат работа од заеднички интерес за повеќе основни организации на здружениот труд, работните луѓе што вршат земјоделска, занаетчиска и друга дејност со личен труд со средства на трудот над кои постои право на сопственост, како и работните луѓе кои со личен доход самостојно во вид на занимање вршат професионална дејност заедно со работниците со кои го здружуваат својот труд и средствата на трудот, организирани во здруженија или во други облици на здружување, работните луѓе во работните заедници на државните органи, општествено-политичките организации и општествените организации и другите работни заедници што не се организирани како организации на здружениот труд, активните воени лица и цивилните лица на служба во вооружените сили на СФРЈ; работните луѓе и граѓаните во месните заедници и работниците во основните организации на здружениот труд во областа на научните дејности, заинтересираните општествени организации и здруженија и други заинтересирани организации и заедници основат самоуправни интересни заеници за научни дејности заради задоволување на потребите и интересите во областа на научните дејности и заради усогласување на трудот во оваа област со тие потреби и интереси.

Броевите, воопшто, често се среќаваат во анализираните текстови, како упатување на некој член, на некој став, како временски рок, датум, парично средство во рамките на паричните казни и сл.:

Врз основа на член 75 ставови 1 и 2 од Уставот на ...; За прекршок од став 1 на овој член ќе се казни со парична казна од 20. 000 до 50. 000 денари и одговорното лице на органот ...; Во рок од шест месеци ...; „Службен весник на СРМ“ број 40/73...; Знамето ... е со димензии 300 см x 150 см, а се истакнува на јарбол ... со висина од 700 см, ...; Собранието го сочинуваат од 120 до 140 пратеници итн.

Повикувањето на членови, на ставови од истиот закон или упатувањето на други текстови на различни закони е во прилог на економизирањето во јазичното изразување: ... во случаиѝе ѝредвидени во член 7. Во такви ситуации, често пати именките член, сѝав и сл. се пишуваат како неопределени именки, спротивно од нормата на македонскиот стандарден јазик: ... алинеја 4 на член 24 и член 28– се бришаѝи. Ретко, овие именки се среќаваат со членска морфема: Одредбиѝе од членовиѝе 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30 и 31 на овој закон ... Има и примери во кои се среќаваат нечленувани и членувани именки во ист контекст

или да се изразиме со терминот на правниците во ист член, поточно во иста алинеа: *Против решениеѝо од член 21 стѝав 3 и членоѝи 22 стѝав 2 на овој закон ...* Иако станува збор за административен стил во кој прецизноста и економијата имаат важна улога, сметаме дека не е во духот на македонскиот јазик да не се членуваат ваквите именки.

Употребата на неопределени именки/именски групи е општа карактеристика на административниот стил како затврдени, клиширани изрази:

Годишни програми и акти за условите и критериумите за доделување средства за остварување на Програмата за научно-истражувачка дејност донесува Министерството за наука.

Во ваквите клиширани изрази многу често наоѓа свое место употребата на аналитичниот, односно перифрастичниот прирок: *врши/изврши избор, именување, разрешување, контрола, грижа; дава мислење, предлози; донесува одлука, уредба, итн.* На пр.:

- донесува одлука за менување на границата на Републиката; ...
- врши избор и разрешување на судии;...
- дава амнестија ...

Степенот на обезличувањето на законодавно-правниот потстил се постигнува и со честата употреба на глаголи *има/нема*. Така, при набројувањето, а и воопшто, често пати се употребува глаголот *има*. На пр.:

- ... ги исполнува и следниве услови: ...
- има докторат на науки;
 - има програма во која е определено подрачјето на научно истражување и
 - има обезбедено средства, опрема и простор за вршење на научните истражувања.

или пак:

Никој нема право да признае окупација на Република Македонија или на нејзин дел.

Во прилог на клишираноста е и честата употреба на глаголската именка. Во текстовите и особено во насловите на законските акти се среќава: **УКАЗ ЗА ПРОГЛАСУВАЊЕ НА ЗАКОНОТ ЗА ЗНАМЕТО НА РЕПУ-**

БЛИКА МАКЕДОНИЈА; ОДЛУКА ЗА ПРОГЛАСУВАЊЕ НА УСТАВОТ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ИТН.

Од глаголскиот систем се употребуваат глаголите со повратната заменска форма *се* во безлични и во пасивни конструкции. Воопшто, употребата на безлични глаголски форми и на пасивни конструкции е честа појава во законодавно-правниот потстил.

Законите се прогласуваат со указ; Претседателот на Републиката се избира на општи и непосредни избори, со тајно гласање, за време од пет години; Одлуката за менување на границата на Републиката е усвоена на референдум, доколку за неа гласало мнозинство од вкупниот број избирачи.

Во следниот пример се покажува клишираноста, односно повторувањето на безличните глаголски форми во иницијална позиција:

Се гарантира слободата на уверувањето, свеста, мислата и јавното изразување на мислата.

Се гарантира слободата на говорот, јавниот настап, јавното информирање и слободното основање на институции за јавно информирање.

Се гарантира правото на одговор во средствата за јавно информирање.

Се гарантира правото на исправка во средствата за јавно информирање.

Се гарантира правото на заштита на изворот на информација во средствата за јавно информирање

Модалните глаголи со да-конструкциите имаат значајно место во обработуваните текстови, затоа што го изразуваат различниот степен на директивноста, основната препознатливост на законодавно-правниот потстил, а со тоа и на административниот функционален стил.

Од модалните глаголи го сретнавме глаголот *може*:

Границата на Македонија може да се менува само во согласност со Уставот, а врз принципот на доверливост и во согласност со општоприфатените меѓународни норми...

Потоа сретнавме примери со модалниот глагол *треба*:

Кога знамето се вади од јарболот и се става на чување, треба да се свитка уредно и на церемолијален начин.

Највисокиот степен на модалност е изразен со модалниот глагол мора: *Во Република Македонија законите мораат да бидат во согласност со Уставот, а сите други прописи со Уставот и со закон...*

Во некои членови, кога се дава забрана, се употребува модалниот глагол *сме*, се разбира во одречна форма: *Малолетните лица не смеат да бидат вработувани на работни места што се штетни за нивно здравје и моралот.*

Во рамките на реченицата треба да се каже нешто и за удвојувањето на објектите (на директниот и на индиректниот) како препознатлива карактеристика на македонскиот стандарден јазик. Поради природата на текстовите, главно се среќава удвојувањето со кратките личнозаменски форми за трето лице во еднина и во множина, а најчесто се удвојува именка/именска група во функција на директниот објект. Може да се забележи дека таму каде што се среќава, обично е според нормата на македонскиот јазик:

Со парична казна од 20. 000 до 300. 000 денари ќе се казни за прекршок правно лице ако: 1) ги употребува грбот и знамето на Република Македонија спротивно на одредбите од член 3 на овој закон; 2) ги употребува грбот и знамето на Република Македонија и ја изведува химната на Република Македонија во поинаква форма и содржина од онаа утврдена со овој закон...

Во рамките на редот на зборовите, може да се забележи честата иницијална позиција на објектот:

Меѓународните договори во името на Република Македонија ги склучува претседателот на Република Македонија.

Регуларно удвојување има и со релативната замена *што*:

Се прогласува Законот за употреба на знамињата, што Собранието на Социјалистичка Република Македонија го донесе на седницата на Републичкиот собор ...

Удвојувањето на индиректниот објект, главно, е со личнозаменските форми во трето лице еднина и множина: *Републиката му обезбедува посебна грижа и заштита на семејството.* Како во примерите со директен објект, така и во овие примери може да се забележи иници-

јалната позиција на објектот: *На универзитетот му се гарантира автономија.*

Кога станува збор за употребата на видовите реченици, може да се забележи дека ги сретнавме условните, временските, релативните и декларативните.

Сврзникот *ако* и условните реченици се чести во законодавно-правниот потстил:

Собранието се распушта ако за тоа се изјасни мнозинството од вкупниот број пратеници; Ако на Владата ѝ е изгласана недоверба, Владата е должна да поднесе оставка.

Нивната честота е во примери во кои се набројува:

Судијата се разрешува:

- ако тоа сам го побара;
- ако трајно ја загуби способноста за вршење на судската функција, што го утврдува Републичкиот судски совет;
- ако ги исполнува условите за старосна пензија,
- ако е осуден за кривично дело на безусловна казна затвор од најмалку шест месеци;...

Во прилог на клиширноста е и фактот што се случува и повеќе условни реченици да се наоѓаат во еден член, понекогаш една по друга. На пр.:

Ако знамето на Република Македонија се истакнува заедно со две други знамиња, знамето на Република Македонија се наоѓа во средина.

Ако знамето на Република Македонија се истакнува покрај друго знаме, тоа секогаш се наоѓа на левата страна, гледано однапред...

Ако знамето на Република Македонија се истакнува заедно со повеќе знамиња на други држави, знамињата на другите држави ќе бидат истакнати по абецеден ред...

Ако знамето на Република Македонија се истакнува со знамето на единиците на локалната самоуправа и други знамиња, знамето на Република Македонија се истакнува на прво место од левата страна оддалечено два метри, а повисоко за еден метар и со поголема димензија од знамињата на единиците на локалната самоуправа и од другите знамиња.

Честа појава се временските реченици:

Воена состојба настапува кога претстои непосредна воена опасност од напад врз Републиката или кога Републиката е нападната или ѝ е објавена војна.

Вакви реченици можат да се сретнат една по друга во еден член:

Кога знамето на Република Македонија се истакнува на јарбол се истакнува меѓу изгрејсонце и зајдисонце, ...

Кога знамето е спуштено ниеден негов дел не смее да го допира подот или било кој друг предмет.

Кога знамето се вади од јарболот и се става на чување, треба да се свитка уредно и на церемонијален начин.

Во голем број од примерите паѓа в очи редот на зборовите во рамките на зависната условна и на зависната временска дел-реченица, што е спротивен на нормата, ако е познато дека врската меѓу сврзникот и глаголот во лична форма е сосема тесна (Л. Минова-Ѓуркова 1994: 266).

За овој функционален стил не се невообичаени исказни реченици (една по друга), коишто почнуваат со иста форма на подметот. Со ваквото повторување се добива клишираноста кон која тежнее административниот функционален стил во кој спаѓа и законодавно-правниот потстил. Во друг функционален стил, ако се јави слична ситуација, именката/именската група би била заменета со соодветна заменска или друга форма. Се разбира, дека и редот на зборовите би бил поинаков.

Химната на Република Македонија се изведува со: свирење, пеење, или со свирење и со пеење.

Химната секогаш треба да се свира достоинствено.

Химната не се кориси како дел од друг вид музика.

Химната на Република Македонија може да се свира на почетокот ...

Од граматичките времиња најчесто се употребува сегашното и идното време:

За спроведување на Уставот ќе се донесе уставен закон; Републиката нема да се меша во суверените права на други држави и во нивните внатрешни работи.

Идното време се среќава често во "Казнените одредби" од законите:

Со парична казна до 3.000 динари или со казна затвор до 2 месеци ќе се казни за прекршок лице кое: 1. го истакне знамето од член 1 на овој закон, 2. ќе истакне знамиња со различни димензии, 3. ќе истакне знаме на народност односно етничка група или на социјалистичка република без знамето на СРМ и СФРЈ во случаите предвидени во член 7 и сл.

Од другите специфичности што се среќаваат во текстовите од законодавно-правниот типстил ќе ја издвоиме и следнава: Во ексцерпираниите закони може да се каже дека заменките воопшто ретко се сретнуваат. Можат да се сретнат кратките заменски форми (и тоа за трето лице) и релативните заменки. Единствено, е честа употребата на заменките и на заменските придавки *секој, никој* ... Ваквите примери одат во прилог на директивноста на ваквите текстови, во кои никој не се исклучува од множеството (во случајов: на граѓаните):

Секој граѓанин може да се повика на заштита на слободите и правата утврдени со Уставот пред судовите ... На секој граѓанин му се гарантира правото на здравствена заштита.

Од показните заменки, е најчеста показната заменка *овој*: *Овој Закон влегува во сила* ... Показната заменка *овој* е единствена определба во именските групи во кои центарот е *закон, член, амандман, тточка, алинеја* ... итн.

Оваа заменка, заедно со членската морфема *-ои*, е најчесто средство за референција на второстепените ономазиолошки именски групи, без разлика дали се тие со полно име³ или пак, поради економијата на јазикот, се скратуваат. Во продолжение ќе дадеме примери со показната заменка *овој* во споменатите именски групи, како и со членската морфема *-ои*. Во некои примери ги има и двете референцијални средства:

Со точката 1 на овој амандман се заменува ставот 1 на членот 77, а со точката 2 се дополнува ставот 2 на членот 77 од Уставот на Република Македонија.

3 Пишувањето со голема буква е обележје за тоа дека тие се сметаат за имиња.

Обично, во последните членови од секој законски акт што беше предмет на нашата анализа, според определено клише, пишува како во следниов пример: *Овој закон влегува во сила осмиот ден по објавувањето во "Службен весник на СРМ"*. Меѓутоа, понекогаш се случува еден закон да биде заменет со нов закон. Така, во претпоследниот член може да стои: *Со деном на влегувањето во сила на овој закон пресметнува да важи Законот за знамето на Република Македонија ("Службен весник на Република Македонија" број 50/92), а во последниот член: Овој закон влегува во сила со деном на објавувањето во "Службен весник на Република Македонија"*.

Кога станува збор за авторството на овие текстови треба да се каже дека обично нема потпис. Ако го има, тој стои на крајот од актот и тоа е потписот на одговорното лице (понекогаш на претседателот на Република Македонија или на потпретседателот, на секретарот на Президиумот, или пак на некој министер).

Се случува едно исто лице да биде потпишано два пати, еднаш како заменик, а втор пат во свое име:

– За претседател на Република Македонија Претседател на Собранието на Република Македонија, Стојан Андов, с.р.

Претседател на Собранието на Република Македонија, Стојан Андов, с.р. (Сл. в. бр. 47/95).

Од направената анализа може да се заклучи дека законодавно-правниот потстил има свои специфичности, кои го карактеризират како единствен, а се разбира дека специфичностите што ги дели со другите потстилови го вклучуваат во административниот функционален стил. Како обележје на текстовите од законодавно-правниот потстил ќе ја истакнеме клишираноста и ќе потенцираме дека ја среќаваме на сите јазични рамништа.

Литература

Димитровски Т., ред., 1998, *Правовис на македонскиот литературен јазик*, Скопје.

Конески Бл., 1982, *Грамматика на македонскиот литературен јазик*, Скопје.

- Конески К., 1995, *Зборообразување во современо македонски јазик*, Скопје.
- Конески К., 1999, *Правоисен речник на македонскиот литературен јазик*, Скопје.
- Минова-Ѓуркова Л., ред., 1998, *Македонски јазик*, Ополе.
- Минова-Ѓуркова Л., 1994 (I издание) / 2000 (II издание), *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*, Скопје.
- Минова-Ѓуркова Л., 2003, *Стилистика на современо македонски јазик*, Скопје.
- Тантуровска Л., 2003, *Нешто за кохезијата во законодавно-правниот стил*, Научен собир: Македонски јазик – минато, сегашност и иднина, 15-17 октомври ИМЈ "Крсте Мисирков", Скопје, во печат.
- Тантуровска Л., 2004, *Научноистражувачката дејност низ законите*, Општествените промени и јазикот, Јазикот наш денешен, кн. 10, 40-50.

Functional Legislative and Legal Substyle in the Texts in Macedonian Language

The aim of this paper is to present main language characteristics of legal texts in Macedonian language. There were two groups of legal texts analysed: 1) from 1945 till 1991 and 2) from 1991 till present. Different language characteristics were taken into consideration. One of them was cliché shown on varied language levels.

Keywords: *Macedonian language, administrative style, legal text, cliché.*